

Dr hab. Judyta Rodzińska-Nowak, prof. UJ
Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
Ul. Gołębia 11
31-007 Kraków

Kraków, 14.09.2023

Recenzja osiągnięcia naukowego oraz pozostałego dorobku naukowego

Pani dr Kaliny Skóry

**przygotowana w związku z postępowaniem w sprawie nadania stopnia
doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie Archeologia**

Pani dr Kalina Skóra w wieku 12 lat zdecydowała, że zwiąże swą przyszłość z archeologią. Decyzji tej pozostaje wierna do dziś. Systematycznie i konsekwentnie podąża obraną drogą, doskonaląc swój warsztat i rozwijając kierunki zainteresowań badawczych. Studia wyższe ukończyła w roku 2000 w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, a jej praca magisterska, napisana pod opieką prof. dr hab. Magdaleny Mączyńskiej, poświęcona była fibulom 1 serii V grupy Almgrena w kulturach przeworskiej i luboszyckiej. Następnie, w roku 2003, ukończyła Studium Konserwacji Zabytków w Łodzi. W roku 2013 Rada Naukowa Instytutu Archeologii i Etnologii PAN nadała jej stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie archeologii na podstawie rozprawy zatytułowanej *Struktura społeczna ludności kultury wielbarskiej*, również przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Magdaleny Mączyńskiej. Od roku 2004 dr Kalina Skóra jest zatrudniona w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN. Początkowo pracowała na stanowisku starszego dokumentalisty, następnie asystenta, a obecnie jako adiunkt pełni funkcję zastępcy kierownika Ośrodka Badań nad Dawnymi Technologiami w Łodzi.

**Ocena osiągnięcia naukowego, wskazanego jako podstawa ubiegania się o nadanie
stopnia doktora habilitowanego**

Osiągnięcie naukowe przedłożone do recenzji, będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, stanowi monografia pt. *Samobójstwo w społeczności wczesnych Germanów*, wydana w Łodzi w roku 2022, nakładem Wydawnictwa Instytutu

Archeologii i Etnologii PAN. Książka obejmuje 310 stron tekstu, podzielonego na sześć rozdziałów (I-VI), obszerny wykaz cytowanych źródeł i opracowań (strony 313-343) oraz streszczenie w języku angielskim (strony 345-352). Należy podkreślić, że tekst monografii jest bogato ilustrowany wysokiej jakości rycinami, których dobór świadczy o rozległej wiedzy Habilitantki na temat starożytnej i średniowiecznej ikonografii.

Zainteresowania badawcze dr Kaliny Skóry już od dłuższego czasu koncentrują się wokół różnorodnych aspektów obrzędowości funeralnej społeczeństw zamieszkujących Europę u schyłku starożytności, a także w średniowieczu. W swoich studiach ze szczególną wnikliwością podąża ona tymi tropami, które wiodą ku bliższemu poznaniu struktur i wzajemnych relacji istniejących w obrębie tychże społeczeństw. Można zatem powiedzieć, że w „świecie umarłych” poszukuje zawsze odzwierciedlenia „świata żywych”, posiłkując się przy tym osiągnięciami innych dyscyplin: historii, etnologii, antropologii kultury czy socjologii. Problem samobójstwa w społeczności wczesnych Germanów jawi się jako wyjątkowo trudny i niewdzięczny przedmiot studiów, w pierwszym rzędzie z uwagi na zróżnicowany charakter bazy źródłowej, wymagający podejścia interdyscyplinarnego. Pozwolę sobie zaryzykować stwierdzenie, że dr Kalina Skóra z racji swych zainteresowań, zakresu zdobytej wcześniej wiedzy oraz doświadczenia jest szczególnie predestynowana do podjęcia tego właśnie tematu.

Rozdział I stanowi solidne wprowadzenie w problematykę monografii. Postawione w nim zostało uniwersalne pytanie o prawo jednostki do dobrowolnego odebrania sobie życia oraz o możliwe powody aktu autodestrukcji. Następnie zarysowano historię badań nad wspomnianymi zagadnieniami, poczynawszy od klasycznej pracy Émile’a Durkheima¹, a także ewolucję poglądów na temat śmierci samobójczej formułowanych na gruncie filozofii, teologii, etyki i socjologii. Wskazano również przemiany postaw wobec aktów autodestrukcji dokonujące się w świadomości Europejczyków. Rozdział ten zawiera wreszcie uzasadnienie podjęcia problemu samobójstwa w środowisku kulturowym wczesnych Germanów, tj. w okresie pomiędzy pojawieniem się pierwszych wzmianek na ich temat w antycznych źródłach pisanych aż po czasy, w których zaczęli oni budować własną państwowość na gruzach *Imperium Romanum*, bowiem właśnie dla tego środowiska, w świetle informacji zawartych w

¹ É. Durkheim, *Samobójstwo. Studium z socjologii*. Warszawa 2006, Oficyna naukowa.

literaturze starożytnej, ten rodzaj śmierci miał być jakoby szczególnie charakterystyczny, a ponadto miał on nie podlegać tabuizacji, ani sankcji.

Rozdział II poświęcony jest sposobom postrzegania samobójców w Europie na przestrzeni wieków. Jego treść stanowi w głównej mierze wnikliwa analiza starożytnych i średniowiecznych źródeł pisanych, a niekiedy także ikonograficznych. Należy z satysfakcją stwierdzić, że Habilitantka porusza się po tych zróżnicowanych obszarach wiedzy bardzo pewnie i swobodnie. Za punkt wyjścia do dalszych rozważań słusznie przyjęła perspektywę starożytnych Greków i Rzymian, by następnie przejść do zmian, jakie przyniosło w tym zakresie chrześcijaństwo, a w końcu przyjrzeć się bliżej zbiorom praw ludów germańskich z czasów początków ich państwowości. Znajdujemy tu wiele szczegółowych informacji odnoszących się do sytuacji samobójców, a także pośmiertnych losów ich ciał, w zależności od statusu społecznego i majątkowego denata, a także od rodzaju zadanej sobie śmierci. Poznajemy niuansy myśli teologicznej Ojców Kościoła na temat dobrowolnej śmierci udokumentowane w kanonach poszczególnych Synodów i odzwierciedlone w tzw. księgach pokutnych. Należy przyznać rację Habilitantce, że nie jest możliwe określenie zakresu wpływu rzymskiego prawodawstwa na kodeksy prawne ludów germańskich, tj. *Leges Barbarorum* (por. s. 72). Pierwotny, tj. oralny przekaz tych praw jest dla nas z oczywistych względów niedostępny, co rzutuje negatywnie na możliwość bezpośredniego poznania stosunku Germanów do śmierci samobójczej. W rozdziale tym zawarte są także uwagi na temat *niebezpiecznych zmarłych* oraz *dobrej i złej śmierci* w kontekście aktów autodestrukcji, sformułowane w oparciu o przykłady pochodzące z różnych czasów, również nowożytnych. W mojej opinii w tym miejscu brakuje informacji, że pojęcie *złej śmierci* w wyobrażeniach społeczności tradycyjnych nie odnosi się tylko do samobójców i że nie są oni jedyną kategorią *niebezpiecznych zmarłych*, skłonnych powracać do świata żywych, ale przypuszczalnie Autorka nie chciała poszerzać tekstu o kolejną dygresję, bowiem na końcu rozdziału zamieszczono jeszcze ekskurs poświęcony samobójstwu w systemach prawnych funkcjonujących na ziemiach polskich.

W kolejnym, III rozdziale zostały poddane analizie przekazy zawarte w źródłach pisanych odnoszące się do samobójstw popełnianych przez wczesnych Germanów. Wymowa najwcześniejszych źródeł, zarówno greckich, jak i łacińskich, sprzyja interpretacji, że w społeczności germańskiej istniało przyzwolenie na akty autodestrukcji, a może nawet ich akceptacja jako czynów w pewnych sytuacjach zaszczytnych. Uwaga ta dotyczy, między

innymi, wzmianek odnoszących się do kobiet i mężczyzn wywodzących się z plemion Ambronów, Cymbrów i Teutonów, odbierających życie sobie i swemu potomstwu po klęsce poniesionej z rąk Rzymian.

Habilitantka, zestawivszy w tabelach wszystkie dostępne przekazy źródłowe mówiące o tego rodzaju aktach, zarówno wśród wczesnych Germanów, jak i Celtów, dokonała swego rodzaju typologii czynów samobójczych, wyróżniając samobójstwo w okolicznościach bitewnych; samobójstwo pojmanych; samobójstwo władcy; dobrowolną śmierć starców, czy dobrowolną śmierć wdów. Każdy z wymienionych typów został szeroko omówiony na tle porównawczym, przy zastosowaniu odpowiednio krytycznego podejścia do źródeł. Bardzo dobrym przykładem takiego podejścia jest przedstawienie przez Habilitantkę wszystkich kontrowersji związanych z okolicznościami śmierci Hermanaryka, najszlachetniejszego z Amalów, różnie ukazywanej przez różnych autorów. Nie sposób także nie zgodzić się z dr Kaliną Skórą, gdy pisze ona przy tej okazji (por. s. 150), że trzeba z należytą ostrożnością objaśniać rytuały Germanów kontynentalnych za pomocą późniejszych zjawisk znanych z terenu Skandynawii. Ponadto, Habilitantka przekonująco uzasadniła swoją tezę, że opowieść o samobójstwach wdów i starców herulskich, przytoczona przez Prokopiusza z Cezarei, ma charakter literackiego toposu (por. s. 160 i s. 175).

Cały rozdział IV poświęcony jest śmierci przez powieszenie w społeczności Germanów, która według źródeł pisanych jest *trwałym elementem obyczajowości germańskiej* (por. s. 183). W tym wypadku, oprócz wspomnianych wzmianek zawartych w starożytnej literaturze, dysponujemy znaleziskami *ciał bagiennych* z północnej i północno-zachodniej Europy, tj. zwłokami zdeponowanymi w jeziorach lub bagnach, ze sznurem wokół szyi. Habilitantka ze wszech miar słusznie, po dokonaniu szczegółowego przeglądu odkryć tego rodzaju (znowu przy pomocy tabeli!), podkreśla, że obecnie nie jest możliwe jednoznaczne stwierdzenie, czy mamy tu do czynienia z ciałami samobójców, ofiar zabójstw, straconych złoczyńców czy też ludzi złożonych w ofierze bóstwom, np. w celu zapewnienia danej społeczności bezpieczeństwa żywnościowego (por. s. 217). Nie wyklucza ona także ewentualności, że zdeponowanie ciała w jeziorze czy bagnie, mającym z pewnością szczególny, graniczny status w ówczesnych wyobrażeniach, stanowiło alternatywną formę pochówku, umożliwiającą zmarłemu negocjacje z siłami nadprzyrodzonymi w imieniu swojej społeczności (por. s. 223).

Dalsza część tego rozdziału zawiera analizę źródeł archeologicznych, ikonograficznych i pisanych odnoszących się do *śmierci na sznurze* w środowisku kulturowym Europy Północnej, datowanych głównie na okres średniowieczny i mających odniesienie do samoofiarowania się (powieszenia głową w dół) Odyna. W świetle wyników powyższej analizy można wysnuć wniosek o pewnej ambiwalencji w ocenie aktu autodestrukcji przez powieszenie; w pewnych okolicznościach mógł on mieć charakter sakralny, a w innych hańbiący, zwłaszcza w oczach ludzi, na których wpływ miała kultura rzymska, dla której typowa była pogarda dla tego rodzaju śmierci. Rozdział kończą bardzo interesujące uwagi na temat rytualnego znaczenia sznurów obecnych w północnoeuropejskich bagiennych depozytach wotywnych zawierających uzbrojenie.

Treść rozdziału V koncentruje się wokół samobójcy jako potencjalnego nie-martwego i różnorodnych nienormatywnych zabiegów funeralnych związanych z jego ciałem, analizowanych z perspektywy archeologii. Także i w odniesieniu do tego zagadnienia Habilitantka musiała jednak sięgnąć do źródeł pisanych, etnograficznych i ikonograficznych, bowiem na gruncie klasycznej analizy źródeł archeologicznych jednoznaczne wskazanie grobów samobójców jest zwykle niemożliwe. Poznajemy zatem różne sposoby traktowania ciał desperatów, w tym głównie sposoby ich pośmiertnego karania i odzierania z godności, stosowane w Europie od starożytności po czasy nowożytne, jak również sposoby niszczenia ich mienia. Dowiadujemy się także o ambiwalentnej, magicznej mocy, jaką przypisywano wisielcom w kulturze greckiej i rzymskiej, a także w średniowieczu i nowożytności. Wiele uwagi Habilitantka poświęciła też miejscom pochówku ciał samobójców. W następnej kolejności przedstawione zostały nienormatywne zabiegi funeralne rejestrowane na nekropolach ludności *barbarzyńskiej* Europy, w których przypadku można doszukiwać się analogii do zachowań wobec samobójców i innych *niebezpiecznych zmarłych*, znanych ze źródeł pisanych. Habilitantka słusznie stwierdza, że przy tego rodzaju interpretacjach należy zachować daleko idącą ostrożność i postuluje, by każdy pochówek traktować jak wydarzenie indywidualne, zgodnie z założeniami mikroarcheologii społecznej (por. s. 297). Rozdział VI, ostatni, stanowi rekapitulację wszystkich ustaleń Habilitantki.

Reasumując, należy stwierdzić, że recenzowana monografia autorstwa dr Kaliny Skóry pt. *Samobójstwo w społeczności wczesnych Germanów* jest dziełem w pełni dojrzałym, o przemyślanej w szczegółach, logicznej konstrukcji. Rozprawa zawiera ogrom wiedzy z wielu dziedzin, podporządkowany wymogom wnikliwej, wieloaspektowej analizy

różnorodnych kategorii źródeł archeologicznych, historycznych, etnologicznych i ikonograficznych. Analiza ta uwieńczona została przekonującymi i wyważonymi, a niekiedy nowatorskimi wnioskami. Autorka wykazała się znakomitym opanowaniem warsztatu badawczego archeologa, umiejętnością prowadzenia studiów interdyscyplinarnych i godną podziwu erudycją. Pani dr Kalina Skóra podjęła temat na pierwszy rzut oka odnoszący się do zjawiska marginalnego i prawie nieuchwytnego w materiale archeologicznym, zdołała jednak wydobyć jego znaczny potencjał poznawczy, umożliwiającą wgląd w wiele sfer życia społecznego i religijnego wczesnych Germanów. Ukazała także uniwersalny charakter pewnych zachowań społecznych w konfrontacji z aktem autodestrukcji, dowodzący długiego trwania niektórych wyobrażeń. Rezultaty studiów dr Kaliny Skóry nad praktykami postfuneralnymi skłaniają do ponownej refleksji nad możliwościami interpretacji nietypowych pochówków i niewątpliwie otwierają nowe perspektywy w badaniach nad obrzędowością pogrzebową ludów Barbaricum. Książka napisana jest piękną, klarowną polszczyzną, a sposób prowadzenia narracji zdradza wysoką kulturę literacką Autorki. Z uwagi na wartość naukową tej rozprawy należałoby postulować wydanie jej również w języku obcym.

Ocena pozostałego dorobku naukowego, organizacyjnego i dydaktycznego

Zainteresowania badawcze dr Kaliny Skóry, jak już wspomniano na wstępie, od lat dotyczą głównie problematyki stosunków społecznych i obrzędowości funeralnej ludów zamieszkujących Europę u schyłku starożytności, a także w średniowieczu. Tym zagadnieniom poświęcony jest w większości pozostały, bardzo obszerny dorobek naukowy Habilitantki, na który składają się łącznie cztery monografie, 26 rozdziałów w monografiach oraz 35 artykułów opublikowanych w czasopiśmie, w tym w renomowanych periodykach polskich (Sprawozdania Archeologiczne, Wiadomości Archeologiczne, etc.) i zagranicznych (Praehistorische Zeitschrift, Archäologisches Korrespondenzblatt etc.). Ponadto, dr Kalina Skóra ma na swym koncie redakcję 5 książek, w tym dwóch wydanych w prestiżowej serii *Monumenta Archaeologica Barbarica*. Znaczna część wymienionych wyżej publikacji powstała już po uzyskaniu przez Habilitantkę stopnia doktora. Pani dr Kalina Skóra postrzegana jest w środowisku archeologicznym przede wszystkim jako badaczka okresu

rzymskiego i wędrowek ludów, prace z tego właśnie zakresu przyniosły jej rozpoznawalność, ale zajmuje się ona także z powodzeniem archeologią średniowiecza, sięga po problematykę bronioznawczą i judaistyczną.

Pośród licznych prac Habilitantki na szczególną uwagę zasługuje znakomita monografia pt. *Struktura społeczna ludności kultury wielbarskiej* (Łódź 2015), powstała w oparciu o jej rozprawę doktorską. Jest to dogłębne studium zróżnicowania społecznego bazujące na wynikach analizy źródeł archeologicznych skonfrontowanych z rezultatami badań antropologicznych, a także historycznych. Nieco zmodyfikowana wersja tej pracy ukazała się również w niemieckiej wersji językowej (*Omnia mors aequat? Soziale Stratigraphien in der Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit im Gebiet der Wielbark-Kultur*, Łódź 2020).

Pani dr Kalina Skóra uczestniczyła z referatami w 13 konferencjach naukowych, krajowych i międzynarodowych, brała również udział w organizacji siedmiu konferencji. Kilkukrotnie prowadziła studia w czołowych instytucjach archeologicznych w Czechach i w Niemczech (Archeologický Ústav AV ČR, Praga; Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Moguncja; Römisch-Germanische Kommission, Frankfurt nad Menem). Wchodziła w skład wykonawców sześciu projektów badawczych, a jednym z nich kierowała (2017–2018 *Rabunek czy rytuał? Fenomen otwierania grobów w kulturze wielbarskiej na przykładzie cmentarzyska w Czarnówku na Pomorzu*; projekt NCN, nr 2017/01/X/HS3/00193, Miniatura). W latach 2014–2022 zasiadała w Komisji Wydawniczej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, opiniując do druku monografie dla wydawnictwa tej jednostki, przygotowywała też liczne recenzje artykułów dla czasopism naukowych. Od roku 2019 pełni funkcję zastępcy redaktora czasopisma „Fasciculi Archaeologiae Historicae”. Habilitantka nie wykazała w swym Autoreferacie aktywności dydaktycznej, co jest zrozumiałe ze względu na miejsce jej zatrudnienia, ale znając jej wystąpienia konferencyjne, sądzę, że i na tym polu spełniałaby się z powodzeniem.

Konkluzje

Reasumując wszystkie powyższe uwagi należy stwierdzić, że monografia dr Kaliny Skóry przedstawiona jako osiągnięcie stanowiące przedmiot postępowania habilitacyjnego, zatytułowana *Samobójstwo w społeczności wczesnych Germanów* stanowi niewątpliwie

znaczący wkład w rozwój dyscypliny archeologia, a zatem spełnia ustawowe wytyczne, zawarte w art. 219, ust. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. (z późniejszymi zmianami). Ponadto, pozostałe osiągnięcia Habilitantki na polu naukowym i organizacyjnym można określić jako wybitne, a jej aktywność zawodową jako ponadprzeciętną.

Wobec powyższego wyrażam przekonanie, że wybrane osiągnięcie naukowe Pani dr Kaliny Skóry, jak również pozostały jej dorobek, spełniają wymogi niezbędne do nadania stopnia doktora habilitowanego, określone w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (z późniejszymi zmianami), w artykule 219. Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie Pani dr Kaliny Skóry do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

